МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НЕЧЕПОРУК ЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 378(477)”195…/…20”:629.7.072] :81’243(043.5)

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Кропивницький – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на базі Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
САВЧЕНКО Наталія Сергіївна
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БЕЗЛЮДНА Віта Валеріївна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
завідувач кафедри іноземних мов;

доктор педагогічних наук, професор
ЛИТОВЧЕНКО Ірина Миколаївна
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», професор кафедри англійської мови технічного спрямування № 2;

доктор педагогічних наук, професор
САВЧЕНКО Лариса Олексіївна
Криворізький державний педагогічний університет, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти.

Захист відбудеться «12» травня 2023 року о 9^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 23.053.02 у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка за адресою: 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1) та на сайті університету за адресою: https://www.cuspu.edu.ua.

Реферат розіслано «12» квітня 2023 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради О. В. Абрамова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В Україні проблема оволодіння іноземною мовою стала одним із найважливіших напрямів державної політики в галузі вищої освіти, оскільки те, що невелика кількість фахівців володіють іноземною мовою, обмежує можливості держави в освоєнні нових технологій, гальмує міжнародну інтеграцію української науки і виробництва.

Враховуючи прискорений процес глобалізації та інтеграції, що спостерігається в усіх політичних, економічних та соціальних галузях, слід також визнати й активне поширення тенденції розвитку міжнародної науково-технічної співпраці українських фахівців з їх закордонними колегами. Успішна комунікація передбачає якісну мовну підготовку.

За роки своєї незалежності Україна ратифікувала основні конвенції в галузі освіти, що були прийняті під егідою ЮНЕСКО і Ради Європи, підписала Болонську угоду, почавши в XXI ст. перехід на рівневу вищу освіту і показала у такий спосіб, що державна політика України спрямована на інтеграцію у світовий простір. Інтеграція у світове економічне співтовариство передбачає визнання нової ролі іноземної мови як міжнародного інструменту професійного спілкування, що сприяє підвищенню мотивації вивчення іноземних мов технічними спеціалістами держави. Серед них особливе місце посідають фахівці авіаційної галузі. Міжнародна організація цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO) визнає однією із обов'язкових умов діяльності авіаційного персоналу – володіння англійською мовою на робочому рівні (the 4th Operational Level).

Все це сформувало для України, як для інвестиційно привабливої країни, потребу у вивченні та оволодінні англійською мовою, як мовою міжнародного спілкування фахівців авіаційній галузі. Аналіз літератури і стану практики мовної підготовки авіаційних кадрів засвідчив, що напрям розвитку іншомовної підготовки у вищих льотних навчальних закладах країни в основному відповідає світовим тенденціям, однак перед українськими льотними вищими закладами освіти стоїть завдання пошуку нових організаційних форм іншомовної підготовки льотного персоналу, як у межах традиційних систем, так і в розширенні загальновизнаних форм іншомовної підготовки іншими, альтернативними засобами, що рекомендовані Міжнародною організацією цивільної авіації. Поряд із цим, аналіз сучасної літератури з різноманітних питань іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах свідчить про необхідність дослідження вітчизняного культурно-історичного досвіду організації іншомовної підготовки в закладах вищої освіти: відтворення цілісної картини іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах України в окреслений історичний період є важливим і актуальним завданням історико-педагогічної науки. Присутня необхідність розглянути як зміна освітніх парадигм вплинула на вирішення проблеми іншомовної підготовки фахівців льотної галузі.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що вчені багато уваги приділяли проблемі іншомовної підготовки фахівців різних галузей. Так, зокрема, видатні мовознавці (Н. І. Гез, Г. О. Китайгородська, М. В. Ляховицький, О. О. Миролюбов, Ю. І. Пасов, Є. С. Полат, Г. В. Рогова, С. К. Фоломкіна, С. Ф. Шатілов та ін.) розглядали іноземну мову як один із унікальних засобів спілкування. Особливостям іншомовної підготовки вчителів іноземної мови присвячені праці (В. М. Базуріна, В. В. Баркасі, О. М. Волченко, М. О. Князян, Р. Ю. Мартинова, С. Ю. Ніколаєва, В. В. Черниш та ін.). Вплив іноземної мови на рівень професійної культури фахівців немовних спеціальностей вивчали (Д. О. Білінський, Я. А. Бойко, К. Г. Вишневська, С. М. Кожушко, С. В. Козак, С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Тарнопольський та ін.). Питання іншомовної професійної компетентності фахівців нефілологічного та технічного спрямувань розглядали (Л. Б. Дяченко, О. В. Глузман, В. І. Луговий та ін.). Різним аспектам мовної підготовки та її ролі у професійній спрямованості студентів присвячено дослідження (Л. Я. Бірюк, Р. М. Вернидуб, Н. В. Глушаниці, Т. В. Калинюк, Н. В. Осіпчук, Л. В. Панової, О. Б. Тарнопольського, О. В. Хоменко та ін.). Питання щодо особливостей професійної іншомовної підготовки фахівців нелінгвістичних спеціальностей розкрито у працях (Н. М. Бібік, С. П. Кожушко, О. М. Леонтьєва, Є. І. Пасової, О. Б. Тарнопольского та ін.).

Наразі підготовка авіаційних фахівців у закладах освіти авіаційного профілю регламентується загальними, галузевими державними та міжнародними нормативно-правовими актами (Закони України «Про освіту» (2017 р.) та «Про вищу освіту» (2014 р.), Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. (2022 р.), вимогами та стандартами Міжнародної Організації цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO).

З метою покращення якості іншомовної підготовки відповідно до чинних законодавчих документів, слід здійснити системне вивчення та аналіз історико-педагогічного досвіду з метою, по-перше, застосування прогресивних методик, що застосовуються у сучасній іншомовній освіті, та, по-друге, уникнення можливих помилкових кроків у цій сфері.

Враховуючи вищезазначене, актуальним є необхідність дослідження та вивчення процесу іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у період другої половини XX – початку XXI ст. Саме цей період в історії іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців характеризувався численними процесами реформування в системі вивчення іноземних мов (активний пошук нових форм, методів і засобів навчання; комп’ютеризація освітнього процесу в авіаційних навчальних закладах; стандартизація підготовки фахівців авіаційної галузі та підвищення вмотивованості майбутніх фахівців шляхом визначення та ознайомлення студентів/курсантів з чіткими вимогами щодо володіння іноземною мовою в процесі професійної авіаційної діяльності; застосування та ефективне впровадження міжнародних вимог і стандартів підготовки авіаційних фахівців у сфері вивчення авіаційної іноземної мови).

Наразі педагогічна наука поповнюється дослідженнями, що вивчають питання щодо різноманітних аспектів підготовки майбутніх фахівців, а саме: становлення та розвитку вищої освіти України (П. С. Атаманчук, В. В. Безлюдна, Л. Д. Березівська, Н. М. Величко, С. У. Гончаренко, Н. М. Гупан, Є. В. Коршак, О. С. Ляшенко, Г. М. Мешко, Н. Г. Ничкало, В. А. Семиченко, Н. В. Слюсаренко, О. В. Сухомлинська, Н. О. Терентьєва, К. Г. Трибулькевич, М. І. Шут та ін.); вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти України (О. О. Заболотська, А. Ю. Долапчі, Г. І. Карловська, Г. О. Китайгородська, А. В. Котова, Л. Ю. Лічман, К. Д. Матійчук, Н. О. Микитенко, В. В. Мироненко, Л. К. Морська, С. Ю. Ніколаєва, Н. М. Примина та ін.). Зазначимо, що проблема іншомовної підготовки фахівців авіаційної сфери стала об'єктом досліджень провідних українських науковців: у доробках Б. С. Алякринського, А. Б. Колосова, А. Ф. Пчелінова та ін. розглянуто питання мовлення авіаційних операторів; О. М. Васюкович дослідила проблему формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях. Є. Б. Токарь розглядала педагогічну діагностику як засіб управління якістю підготовки майбутніх пілотів до ведення радіообміну. І. Б. Файнман вивчала проблему формування готовності майбутніх авіадиспетчерів до професійної самореалізації у процесі підготовки до ведення радіообміну. Однак аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що історико-педагогічний аспект вивчення іноземних мов у закладах авіаційного профілю не був предметом системного вивчення й окремого аналізу.

Освітній процес у закладах вищої освіти авіаційного профілю має свою специфіку, що посилюється наступними *суперечностями* між:

– необхідністю використання загальної та авіаційної англійської мови для виконання професійних обов'язків фахівцями льотної галузі і повільним процесом удосконалення програм з професійної англійської мови для підвищення рівня іншомовної підготовки в закладах авіаційної освіти;

– потребою організації якісного процесу іншомовної підготовки у закладах освіти авіаційного спрямування на базі міжнародних стандартизованих вимог, з урахуванням національних особливостей та відсутністю історико-педагогічних досліджень, що стосуються аналізу стану іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах;

– наявністю потреби в авіаційному персоналі на міжнародному ринку праці та відсутністю складених екзаменів з фахових дисциплін англійською мовою в процесі професійної підготовки в льотних навчальних закладах України, що дало б можливість отримати ліцензію пілота європейського зразка та працевлаштуватись за кордоном;

– необхідністю практичного засвоєння професійної англійської мови і відсутністю іншомовного професійного середовища в межах льотних закладів освіти;

– реальним внеском саме українських учених та педагогів у розвиток проблем авіаційної галузі та іншомовної підготовки авіафахівців й відсутністю детального висвітлення окресленого аспекту.

Виявлені суперечності підтверджують необхідність вивчення, аналізу та узагальнення іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Отже, недостатня розробленість наукової проблеми, її актуальність, наявність суперечностей і необхідність їхнього розв'язання зумовили вибір теми дослідження **«Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.) термін «заклад вищої освіти» вживається замість терміну «вищий навчальний заклад», тому в роботі їхнє використання є взаємозамінним і тотожним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (державний реєстраційний № 0116U003481).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка) (протокол № 13 від 22 червня 2017 року).

Мета дослідження – на основі цілісного історичного аналізу педагогічної теорії і практики виявити навчально-методичні тенденції та особливості вивчення іноземної (англійської) мови у закладах освіти авіаційного профілю у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та визначити основні напрями застосування історико-педагогічного досвіду в сучасній практиці.

Відповідно до теми і мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження.
2. Проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження.
3. Проаналізувати особливості реорганізації іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України середини ХХ – початку ХХІ ст..
4. Визначити та обґрунтувати періодизацію розвитку іншомовної професійної льотної підготовки України.
5. Дослідити зміст, форми, методи організації іншомовної підготовки льотних навчальних закладів у визначених періодах її розвитку.

6. Актуалізувати перспективні можливості творчого використання результатів дослідження, що ефективно впливатимуть на стан професійної іншомовної підготовки у льотних закладах України та на рівень володіння іноземною мовою майбутніх авіафахівців.

Об'єкт дослідження – ґенеза вивчення іноземних мов у закладах освіти авіаційного профілю.

Предмет дослідження – тенденції вивчення іноземних мов та розвиток їх теоретичних основ і практики у процесі іншомовної професійної підготовки льотних навчальних закладів України середини XX – початку XXI ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1961–2007 рр. Вибір *нижньої хронологічної межі* (1961 р.) зумовлений Постановою № 468 від 27 травня 1961 р. «Про поліпшення вивчення іноземних мов», у якій визначено необхідність удосконалення процесу викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах.

Верхня хронологічна межа (2007 р.) пов'язана із виданням Резолюції А36-11 Асамблеї ІКАО щодо «Знання англійської мови для ведення радіотелефонного зв'язку». Практична реалізація резолюції була здійснена у березні 2008 р., коли усі країни-члени ІКАО звітували щодо впроваджених заходів щодо забезпечення положень Резолюції.

Даний документ зазначає, що у разі невиконання вимог резолюції до 5 березня 2011 р. країна-учасник має оновити та направити до Міжнародної організації цивільної авіації власний план удосконалення процесу іншомовної підготовки для льотного персоналу та шляхи його впровадження. У резолюції також наполегливо рекомендується на регулярній основі оновлювати даний план після березня 2011 р. до моменту забезпечення повної відповідності міжнародним вимогам. Рекомендовано визначити у плані, коли і яким чином країна-учасник забезпечить повне дотримання вимог щодо володіння мовою і як країна-учасник зменшуватиме ризики, пов'язані з недотриманням вимог протягом періоду удосконалення та стандартизації процесу іншомовної підготовки.

Концептуальні засади дослідження. Концепція дослідження передбачає осмислення процесу професійної іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти протягом окресленого періоду. Процес професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі визначається соціально-політичними чинниками розвитку держави, характером загальної державної освітньої політики, активним використанням іноземної авіаційної техніки (літаки, тренажери), необхідністю застосування стандартизованих програм Міжнародної організації цивільної авіації щодо підготовки та тестування (визначення рівня володіння англійською мовою) авіаційного персоналу.

Провідною ідеєю наукової роботи є дослідження соціально-педагогічних, освітньо-методичних засад, що безпосередньо впливали на зміст, структуру, форми, методи та особливості процесу розвитку іншомовної

підготовки у льотних навчальних закладах України протягом окресленого хронологічними межами історичного періоду.

Вивчення теорії та практики іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття) можливе за умови застосування системного підходу. Згідно із зазначеним підходом іншомовна підготовка у льотних навчальних закладах розглядається як цілісна система із різними взаємозалежними складовими: суспільство, державна політика, галузь цивільної авіації, міжнародна співпраця, нормативно-правове, матеріально-технічне та кадрове забезпечення тощо.

Розвиток іншомовної підготовки у вітчизняних закладах льотної освіти був досліджений як тривалий та неперервний процес у певних хронологічних межах. Явище іншомовної підготовки існувало та функціонувало, змінюючи, залежно від історичного періоду, певні особливості свого змісту та сутності.

Дослідивши ґенезу розвитку іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні, стало можливим здійснити періодизацію цього процесу, виокремивши такі періоди: іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння (1961–1970 рр.); міжнародне співробітництво та роль іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації (1971–1984 рр.); іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема авіаційної (1985–1992 рр.); перехід до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки за часів незалежності України (1993–2007 рр.).

Доведено, що, відповідно до кожного із зазначених періодів, відбувається: 1) зміна ставлення до іноземної мови, починаючи від усвідомлення необхідності спільної мови комунікації міжнародної цивільної авіації, введення законодавчо закріпленої стандартної фразеології, а також підвищення вимог до мовленнєвих навичок та вмінь пілотів до визнання необхідності віднесення її до мови, що забезпечує безпечну професійну діяльність авіаційних фахівців; 2) зміна методичних підходів до навчання іноземній мові – свідомо-практичний, інтенсивний, комунікативний, компетентнісний; 3) реалізація компетентнісного підходу – від формування навичок іншомовного спілкування до формування комунікативної компетентності як складової системи професійних компетентностей авіаційних фахівців; 4) встановлення державних стандартів іншомовної підготовки авіаційних фахівців; 5) зміна вимог до професійної підготовки викладачів іноземної мови.

Концепція дослідження ґрунтована на *методологічному, теоретичному* й *практичному* концептах.

У *методологічному концепті* відображено взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів: *історико-педагогічний* (забезпечує історичний аналіз педагогічних явищ та систем); *хронологічний* (дає

можливість досліджувати розвиток процесів та подій у хронологічній послідовності*) та діахронний* (ґрунтується на вивченні окремих мовних явищ, розвитку системи мови у цілому в їх історичній послідовності та дає можливість визначення тенденцій вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти авіаційного профілю); *феноменологічний* (уможливлює розкриття значення деяких суб'єктивних подій та історичних процесів, передбачає відмову від ідеалізації та упередженості і дозволяє досліднику вільно викладати результати свого пізнання); *системний* (комплексний всебічний розгляд соціальних об'єктів і явищ як єдиного цілого з урахуванням усіх взаємозв'язків об'єктів, їх властивостей і накладених обмежень та дослідження певних об'єктів як складних систем); *діяльнісний* (розглядає спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію); *парадигмальний* (уможливлює визначити модель постановки проблеми та береться за зразок вирішення дослідницьких завдань щодо умов теоретичної діяльності, є сукупністю ідей, цінностей та переконань, визначених і визнаних у наукових колах окреслених періодів, дає змогу дослідити зміну методів іншомовної підготовки); *антропологічний* (реалізує концепцію природовідповідності виховання та дає змогу проаналізувати головний імператив епохи: людина як земна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традицією і культурою); *особистісний* (передбачає гуманістичну спрямованість, пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом навчального процесу; співвіднесення освітніх технологій на всіх рівнях освіти із закономірностями професійного становлення особистості; визначення змісту освіти відповідно до рівня розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професійної діяльності); *компетентнісний* (дає можливість визначити мету, зміст, форми, технології та результат іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у льотних закладах України у досліджуваний період); *акмеологічний* (дозволяє визначити низку факторів і умов, що обумовлювали формування готовності майбутніх авіаційних фахівців до самореалізації в іншомовній діяльності, а також проаналізувати їх зміну протягом досліджуваного періоду).

Зазначені підходи ґрунтуються на сукупності методологічних *принципів*: узгодженості та спільності цілей, єдиної основи, неповної детермінованості, неперервності процесу коригування цілей системи, сатисфакції, комплексності підходу, повної системи.

Теоретичний концепт репрезентує систему вихідних концептуальних положень, дає змогу виявити провідні теорії, ідеї, законодавчо-нормативні засади, систему дефініцій, опис досліджуваних явищ, їх аналіз, узагальнення й синтез, а також особливостей педагогічної системи підготовки зазначених

фахівців до професійної діяльності, що ґрунтоване на загальнопедагогічних і специфічних принципах навчання.

Практичний концепт відображає інтеграцію теорії з практикою. На основі вибраної методології й запропонованих концептуальних положень, проаналізованих провідних тенденцій зміни змістовного навчально-методичного наповнення іншомовної професійної підготовки в льотних закладах освіти України окреслена імплементація результатів дослідження в роботу з курсантами та слухачами, можливість оновлення змісту, форм, методів, технологій навчальних курсів з історії вітчизняної авіації, теорії професійної освіти та іноземної мови професійного спрямування.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– філософські концепції українських учених щодо розвитку вищої освіти (В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, В. С. Лутай, В. О. Огневюк та ін.);

– концептуальні положення методології історико-педагогічної науки українських науковців (О. Є. Антонова, Л. М. Артюшкіна, П. С. Атаманчук, Ю. К. Бабанський, В. В. Безлюдна, Л. Д. Березівська, О. В. Вознюк, І. М. Голопич, С. У. Гончаренко, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтух, В. І. Загвязинський, В. Г. Захарченко, О. М. Касьянова, І. А. Колесникова, П. В. Копнін, В. В. Краєвський, О. В. Крушельницька, Н. М. Кушнаренко, О. Є. Місечко, Н. Г. Ничкало, В. Н. Перцева, О. Б. Петренко, Є. Ю. Пліско, Н. О. Ромаєв, О. М. Рудь, О. М. Семеног, Н. М. Сіранчук, С. О. Сисоєва, О. В. Сухомлинська, М. І. Томчук, В. М. Фєдяєва, І. О. Фомічова, Г. С. Цехмістрова, Н. Н. Чайченко, Д. В. Чернілевський, В. М. Шейко та ін.);

– загальнопедагогічні підходи (В. П Андрущенко, О. Д. Бондаревська, Н. В. Бордовська, Б. С. Гершунський, В. Г. Кремень, Ю. В. Пелех та ін.);

– теоретичні засади вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти України (О. О. Заболотська, Г. І. Карловська, Г. О. Китайгородська, А. В. Котова, Л. Ю. Лічман, К. Д. Матійчук, Н. О. Микитенко, В. В. Мироненко, Л. К. Морська, С. Ю. Ніколаєва, Н. М. Примина та ін.);

– праці, в яких висвітлено історичний аспект розвитку іншомовної освіти (А. Ю. Долапчі, М. О. Князян, Б. І. Лабінська, Т. В. Литньова, О. Є. Місечко, В. М. Махінов, Ю. В. Шелест, О. С. Шмирко й ін.);

– теоретичні засади вивчення проблеми іншомовної підготовки фахівців авіаційної сфери (Б. С. Алякринського, А. Б. Колосова, А. Ф. Пчелінова, О. М. Васюкович, Є. Б. Токарь, І. Б. Файнман та ін.).

Відповідно до завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *історико-педагогічні* – до цієї групи методів належать ретроспективний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз наукової літератури й архівних матеріалів. Зазначена група наукових методів дослідження дозволила дібрати та виокремити провідні історико-педагогічні явища, факти, ідеї в часовій динаміці, інтерпретувати існуючу кількість наукових думок щодо процесу розвитку іншомовної підготовки у системі вітчизняної льотної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;

– *загально-наукові* – аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, ретроспекція, порівняння – були застосовані для аналітичного аналізу джерел дослідження, формування понятійного та категорійного апарату, висновків та узагальнень;

– *структурно-системний* метод використано з метою побудови структури дослідження, виокремлення складників іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти, класифікації та систематизації наукових публікацій, що стосувались процесу розвитку авіаційної іншомовної підготовки;

– *метод наукової класифікації* застосований під час аналізу джерельної бази дослідження, основних причин становлення та розвитку іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти другої половини XX – початку XXI ст.;

– *діахронний метод* (метод періодизації) було використано для визначення хронологічних меж періодів розвитку іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти другої половини XX – початку XXI ст.

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять опубліковані та неопубліковані матеріали, які зберігаються в архівних фондах Державного архіву Кропивницької області, Державного архіву Київської області, архівів авіаційних закладів освіти, зокрема, Льотної академії Національного авіаційного університету, Національного авіаційного університету; наукові праці та публікації провідних вітчизняних та зарубіжних учених середини XX – початку XXI ст. (монографії, дисертації, автореферати, підручники, навчальні та методичні посібники, статті); законодавчі та нормативні акти, статистичні збірники, матеріали з'їздів, конференцій, галузеві стандарти вищої освіти, нормативні документи, навчальні плани, навчальні програми, у яких висвітлено вітчизняний і зарубіжний досвід змісту професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі; вимоги та стандарти Міжнародної організації цивільної авіації; фонди бібліотек: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше:*

– цілісно та всебічно охарактеризовано теорію і практику іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI ст.), з'ясовано її теоретичні, організаційні та змістові засади; визначено та обґрунтовано періодизацію іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України в означених хронологічних межах:

1) (1961–1970 рр.) іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння;

2) (1971–1984 рр.) іншомовна підготовка майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації в період міжнародного співробітництва;

3) (1985–1992 рр.) іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема авіаційної;

4) (1993–2007 рр.) іншомовна підготовка в період переходу до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки за часів незалежності України;

– проаналізовано нормативно-правове забезпечення та динаміку розвитку іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців;

– виокремлено та проаналізовано провідні тенденції зміни змістовного навчально-методичного наповнення іншомовної професійної підготовки в льотних навчальних закладах України в кожному з визначених періодів;

– конкретизовано та охарактеризовано різницю щодо вимог до викладачів з авіаційної англійської мови;

Уточнено:

– провідні аспекти, положення, що складають теоретичні основи професійної іншомовної підготовки в авіаційній галузі;

– понятєвий апарат дослідження: «професійна підготовка», «готовність до діяльності», «професійна іншомовна підготовка майбутніх авіаційних фахівців».

Подальшого розвитку в дослідженні набули:

– історіографія та класифікація джерельної бази дослідження;

– вивчення конкретно-історичних умов (соціальні, економічні, політичні) становлення та розвитку професійної іншомовної підготовки в авіаційній галузі; нормативно-законодавчої бази професійної іншомовної підготовки авіаційних фахівців в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; навчально-методичне забезпечення процесу іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в умовах дистанційної освіти.

До наукового обігу введено маловідомі та раніше невідомі архівні матеріали, які забезпечують усебічне дослідження теорії і практики розвитку професійної іншомовної підготовки авіаційних фахівців в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що проаналізовані, систематизовані та узагальнені фактологічні матеріали, джерельна база та архівні документи можуть бути основою для майбутніх наукових робіт з історії педагогіки; для доповнення та оновлення змісту навчальних курсів з іноземної мови професійного спрямування, історії вітчизняної авіації, теорії професійної освіти, у процесі підготовки навчально-методичного матеріалу та укладанні підручників, посібників із фахових дисциплін; для використання в діяльності авіаційних закладів освіти, льотних шкіл та навчальних льотних центрів авіакомпаній, спеціалізованих мовних шкіл, що викладають авіаційну іноземну мову. Результати проведеного дослідження імплементовано в роботу з курсантами та слухачами: під час читання курсів «Іноземна мова», «Професійна англійська мова», «Основи авіації», що є в переліку обов’язкових навчальних дисциплін освітньо-професійної програми «Льотна експлуатація повітряних суден» у льотних

закладах України (Національний авіаційний університет, Льотна академія НАУ, Кременчуцький льотний коледж ХНУ та ін.).

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Кременчуцького льотного коледжу Харківського Національного університету внутрішніх справ (№ 3/961 від 9 серпня 2022 р.), Кіровоградського льотного училища Національного авіаційного університету (№ 2 від 11 серпня 2022 р.), Слов'янського фахового коледжу Національного авіаційного університету (№ 379 від 15 серпня 2022 р.), Національного авіаційного університету (№ 02/1114 від 17 серпня 2022 р.), Льотної академії Національного авіаційного університету (№ 0108/1121 від 22 серпня 2022 р.) та Навчального центру ПАТ «МААК «УРГА»» (№ 686/9 від 30 серпня 2022 р.).

Особистий внесок автора. У статті «Іншомовна освіта як наукова категорія в контексті підготовки майбутніх педагогів» (у співавторстві з І. І. Оніщук, Л. М. Усик, І. М. Аніщенко, С. С. Василькевич, В. Г. Звоздецька) розглянуто іншомовну освіту з аксіологічної позиції, розтлумачено її як цінність на рівні держави, суспільства і особистості, зазначено ефективність іншомовної підготовки як елементу функціональної грамотності, професійної компетентності та інтегральної якості особистості (внесок автора 35%). У статті «Foreign language teaching in domestic non-linguistic educational establishments» (у співавторстві з Iryna Holovko, Serhii Radul) досліджено історичне становлення процесу викладання мови для спеціальних цілей у вітчизняних льотних закладах освіти (внесок автора 40%). У статті «Foreign language preparedness for vocational communication of students in flight educational institutions» (у співавторстві з Savchenko Nataliia) доведено, що ефективність процесу підготовки до професійного іншомовного спілкування у льотних навчальних закладах забезпечується за умов багаторівневого характеру та комунікативної спрямованості навчання, інтеграції освітніх педагогічних технологій і використання спеціалізованих тренажерів та симуляторів (внесок автора 60%). У статті «The Problem of Interactive English Language Learning in Distance Mode» (у співавторстві з Alina Medynska, Olena Vasylenko, Olha Lapshyna, Tetiana Krasnopera, Oleksandra Bondarenko) розглянуто інтерактивний підхід до вивчення мови в онлайн-класі EFL, представлено новий погляд на впровадження інтерактивних методів для розвитку комунікативної компетентності студентів. Встановлено, що інтерактивний підхід сприяє живому спілкуванню в онлайн-налаштуваннях EFL, підвищує мотивацію та автономію студентів, а також сприяє швидкій реакції прийняття рішень (внесок автора 35%). У статті «The Importance of Multimedia Education in the Informatization of Society» (у співавторстві з Oleksandr Kuchai, Kateryna Skyba, Angela Demchenko, Nataliia Savchenko, Oksana Rezvan) проаналізовано роль мультимедійної освіти у формуванні інформаційного суспільства, описано різноманітні способи використання мультимедійних технологій в освітньому процесі (внесок автора 37%). У статті «Characteristics of the influence of digital technologies on the system of learning a foreign language» (у співавторстві з Habelko Olena, Bozhko Natalia,

Gavrysh Iryna, Khltobina Oleksandra) розглянуто іноземну мову як предмет, який передбачає створення штучного мовного середовища для учнів, що зумовлює варіативне включення різноманітних цифрових засобів навчання в нові перспективи. За результатами дослідження сформовано функціональну модель, яка демонструє процес вивчення іноземних мов шляхом використання сучасних цифрових технологій (внесок автора 35%).

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження презентовано на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних:* II Міжнародна науково-практична конференція «Dynamics of the Development of World Science» (Канада, Ванкувер, 2019), IX Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of World Science and Education» (Японія, Осака, 2020), V Міжнародна науково-практична конференція «Science, Society, Education: Topical Issues and Development Prospects» (Україна, Харків, 2020), VI Міжнародна науково-практична конференція «Science, Society, Education: Topical Issues and Development Prospects» (Україна, Харків, 2020), X Міжнародна науково-практична конференція «Modern Science: Problems and Innovations» (Швеція, Стокгольм, 2020), VIII Міжнародна науково-практична конференція «Fundemental and Applied Research in the Modern World» (США, Бостон, 2021), X Міжнародна науково-практична конференція «European Scientific Discussions» (Італія, Рим, 2021), VIII Міжнародна науково-практична конференція «Results of Modern Scientific Research and Development» (Іспанія, Мадрид, 2021), I Міжнародна науково-практична конференція «Recent Advances in Scientific World» (Мексика, Монтеррей, 2021), X Міжнародна науково-практична конференція «International Scientific Innovations in Human Life» (Великобританія, Манчестер, 2022), X Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and Prospects of World Science» (Канада, Ванкувер, 2022), X Міжнародна науково-практична конференція «Modern Science: Innovations and Prospects» (Швеція, Стокгольм, 2022), XII Міжнародна науково-практична конференція «Science, Innovations and Education: Problems and Prospects» (Японія, Токіо, 2022), XIII Міжнародна науково-практична конференція «Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Prospects» (Німеччина, Берлін, 2022); *регіональних:* Науково-практична Інтернет-конференція «Український учитель: в контексті глобалізацій них процесів» (Україна, Кропивницький, 2021).

Кандидатську дисертацію на тему «Формування готовності курсантів до професійного іншомовного спілкування в системі «Пілот-Диспетчер»» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, захищено у липні 2015 року у Класичному приватному університеті м. Запоріжжя, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 37 наукових публікаціях (з них 31 – одноосібна), серед яких: *наукові публікації, які відображають основні наукові результати докторської дисертації*: 13 статей у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових

фахових видань України; 4 статті у закордонних наукових періодичних виданнях; 1 монографія; 3 статті (у співавторстві) у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; *наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації*: 1 навчально-методичний посібник, 15 тез.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (337 найменувань на 37 сторінках), 17 додатків (на 38 сторінках). Робота містить 1 рисунок (на 0,4 сторінки), 1 таблицю (на 0,4 сторінки). Загальний обсяг дисертації становить 480 с., основний текст – 384 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, сформульовано суперечності, завдання, об'єкт та предмет дослідження; обґрунтовано концептуальні, методологічні та теоретичні засади дослідження; окреслено методи дослідження; визначено перспективи подальшого впровадження результатів дослідження у навчальний процес льотних закладів освіти; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та подано відомості про впровадження результатів наукового пошуку; схарактеризовано особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію результатів дослідження; окреслено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Історико-педагогічні передумови зародження вітчизняної системи підготовки авіаційних кадрів України»* – здійснено аналіз історико-педагогічних передумов зародження вітчизняної системи підготовки авіаційних кадрів, нормативно-правової бази щодо розвитку та функціонування льотних закладів освіти цивільної авіації та здійснення льотної іншомовної професійної підготовки, факторів формування іншомовної професійної підготовки в Україні, основ Міжнародного співробітництва та вступу країни до Міжнародної організації цивільної авіації, що дозволило об'єктивно представити еволюцію процесу підготовки авіаційних кадрів.

Доведено, що науково-технічний прогрес у сфері літакобудування та авіаційного пасажироперевезення на початку XX ст. створив умови для побудови системи підготовки авіаційних кадрів України. Складна ситуація у світі змусила очільників найрозвинутіших країн інвестувати у військову, а згодом і у цивільну авіацію. Певні історичні документи доводять, що Україна на той час була чи не найбільшим інтелектуальним осередком авіаційної галузі.

Досліджено головні вимоги до підготовки авіаційних фахівців, в якій реалізовувалась модель дуальної освіти, що характеризується поєднанням теоретичного навчання з набуттям практичних навичок. Охарактеризовано

формування системи підготовки майбутніх авіаційних фахівців, визначено роль професорсько-викладацького складу у підготовці авіаційного персоналу.

Акцентовано на значенні міжнародних правових актів, зокрема Паризької Конвенції 1919 р., для розвитку авіації та підготовки фахівців. Доведено, що у цей час відбувається пошук місця іншомовної підготовки як складової системи освіти авіаційних фахівців: від повного її заперечення (на той час авіаційні фахівці не послуговувалися іноземною мовою як професійною, що обумовлювалося відсутністю міжнародних пасажироперевезень) до визнання її обов'язковості.

Встановлено, що історію виникнення та становлення льотної іншомовної професійної підготовки слід розглядати у контексті чинників, що мали значний вплив на формування професійної авіаційної освіти у цілому: розвиток цивільної авіації у післявоєнний період, розвиток міжнародного авіаційного співробітництва, вступ країни до Міжнародної організації цивільної авіації, а також нормативно-правове забезпечення функціонування вищих льотних навчальних закладів цивільної авіації та здійснення льотної іншомовної професійної підготовки. Охарактеризовано основні напрями розробки новацій у льотній сфері: випробовування та введення в експлуатацію нових типів літаків, а також здійснення науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт щодо створення та удосконалення систем, агрегатів і приладів, що забезпечують регулярність і безпеку польотів; доопрацювання і внесення суттєвих доповнень до діючих правил технічної та комерційної експлуатації авіаційної техніки; впровадження нових організаційно-управлінських форм і методів праці (організаційно-управлінські інновації) в галузі; розширення географії польотів, введення в експлуатацію нових авіаліній (а, отже, і нових аеропортів, злітно-посадкових смуг, комплексів технічного обслуговування); розробка та впровадження оптимальних авіамаршрутів, найбільш економічних режимів польоту, застосування методології збільшення тривалості польоту, раціональне використання мережевих графіків обслуговування техніки (тобто логічних і маркетингових інновацій). Виявлено, що у післявоєнний період були створені передумови для формування галузевої системи підготовки та навчання кадрів цивільної авіації, яка повинна була стати одним із найважливіших елементів системи розвитку цивільного повітряного флоту країни.

З'ясовано, що міжнародне співробітництво та вступ країни до Міжнародної організації цивільної авіації стали одним із факторів забезпечення планомірного розвитку міжнародної цивільної авіації, безпеки польотів на міжнародних авіалініях, обумовили необхідність володіння авіафахівцями іноземною мовою і як результат – їх готовність до здійснення професійної діяльності. Доведено, що вимоги до вивчення іноземної мови авіаційними фахівцями, визначені Міжнародною організацією цивільної авіації, знайшли відображення у законодавстві щодо особливостей підготовки льотних екіпажів до виконання міжнародних польотів.

Аналіз нормативно-правової бази щодо розвитку та функціонування вищих льотних навчальних закладів цивільної авіації як фактору формування професійної авіаційної освіти здійснювався за трьома напрямами: перший – нормативні акти щодо становлення авіаційної галузі у цілому, другий – нормативно-правові акти, які регулюють питання розвитку вищої освіти, третій – правові акти, присвячені питанням створення та функціонування вищих льотних навчальних закладів цивільної авіації.

У другому розділі – ***«Розвиток іншомовної підготовки у професійній освіті льотних навчальних закладів України (середина XX – початок XXI ст.) як історико-педагогічна проблема»*** **–** проаналізовано розвиток іншомовної підготовки у професійній освіті льотних навчальних закладів України (середина XX – початок XXI ст.) як історико-педагогічну проблему, здійснено аналіз джерельної та історіографічної бази дослідження іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України, виокремлено і обґрунтовано періодизацію розвитку іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні (середина XX – початок XXI ст.).

Аналіз методологічних основ дослідження проблеми іншомовної підготовки в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття) було здійснено за основними методологічними рівнями: філософським, загальнонауковим та конкретнонауковим. Визначено, що філософська методологія є вищим рівнем методології як науки і визначає вихідні положення дослідження, загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Загальнонауковий рівень методології представлений наступними підходами: історико-педагогічний, порівняльно-історичний, хронологічний та діахронічний, феноменологічний, системний, діяльнісний, парадигмальний, антропологічний.

Історико-педагогічний підхід передбачає розкриття проблеми іншомовної підготовки авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України в середині XX – на початку XXI ст. у ретроспективі, а також відтворення на цій основі ґенези іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні, а саме: теоретичних засад дослідження, навчально-методичного забезпечення, форм, методів, технологій процесу іншомовної професійної підготовки у льотних навчальних закладах у виокремлені періоди, що забезпечує аналіз педагогічних явищ та систем, ґрунтуючись на історичній послідовності. Проаналізовано зміни у ставленні до іноземної мови, починаючи від усвідомлення необхідності спільної мови комунікації міжнародної цивільної авіації, введення законодавчо закріпленої стандартної фразеології, а також підвищення вимог до мовних навичок та вмінь пілотів до визнання необхідності віднесення її до мови, що забезпечує безпечну професійну діяльність авіаційних фахівців; методичних змін щодо навчання іноземній мові – свідомо-практичний, інтенсивний, комунікативний,

компетентнісний методи; зміни до формування навичок іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах у визначений період; зміни державних стандартів іншомовної підготовки авіаційних фахівців; зміни вимог до професійної підготовки викладачів іноземної мови. Окреслений підхід дозволив визначити основні проблеми, перспективи та тенденції і напрями модернізації системи підготовки фахівців авіаційної галузі.

Порівняльно-історичний підхід дозволив здійснити аналіз і зіставлення соціально-педагогічних явищ, які дають можливість виявлення позитивних тенденцій у вивченні іноземних мов у галузевих закладах вищої освіти.

Хронологічний та діахронний підходи були спрямовані на визначення хронологічних меж періодів розвитку іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти другої половини XX – початку XXI ст. та на вивчення окремих мовних явищ, розвитку системи мови у цілому в їх історичній послідовності, що дало можливість визначити тенденції вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти авіаційного профілю. Застосування хронологічного підходу дозволило здійснити періодизацію досліджуваного процесу.

Феноменологічний підхід дозволив розкрити значення деяких суб'єктивних подій та історичних процесів, що вплинули на розвиток іншомовної підготовки у вітчизняних закладах льотної освіти другої половини XX – початку XXI ст.: Постанова № 468 від 27 травня 1961 р. «Про поліпшення вивчення іноземних мов» (1961 р.), в якій визначено необхідність удосконалення процесу викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах, у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах; наказ «Про поліпшення викладання іноземних мов» (1955 р.), який визначав вимоги до регулярної перевірки рівня знань, умінь і навичок, а також до підготовки кадрів учителів з іноземної мови; проведення Наради з питань іншомовної підготовки в системі освіти (1958 р.), на якій було запропоновано переробити програму, підручники, удосконалити методику викладання та запропонувати усне мовлення як пріоритетну мету іншомовної підготовки; початок виконання «Аерофлотом» регулярних рейсів за кордон. Тоді було прийнято локальне рішення – включати до складу екіпажу бортрадиста чи штурмана зі знанням англійської мови; вступ Союзу до Міжнародної організації цивільної авіації 14 листопада 1970 р. та створення у 70-ті рр. XX ст. системи навчальних закладів цивільної авіації, яка включала станом на 1975 р. 5 вузів, 5 льотних, 2 льотно-технічних, 11 технічних училищ, в яких здійснювалася підготовка за 49-тьма спеціальностями, спеціалізаціями та напрямами; вступ України до ІСАО у 90-ті рр. XX ст.; прийняття власного Повітряного Кодексу та встановлення повітряних міжнародних стосунків у сфері авіації з багатьма країнами світу; закупівля та оренда літаків закордонного виробництва у двочленному складі екіпажу; видання Резолюції А36-11 Асамблеї ІКАО, що стосується знань з англійської мови для ведення радіотелефонного зв'язку в авіації (2007 р.).

Системний підхід до іншомовної підготовки авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України в середині ХХ – на початку ХХІ ст. розглядається у площині зовнішніх зв'язків з іншими системами й об'єктами та внутрішніх зв'язків між окремими елементами. Система зовнішніх зв'язків дала можливість дослідити окреслений процес у тісному зв'язку з наявними соціально-економічними, політичними, правовими, освітніми умовами становлення вітчизняної системи підготовки авіаційних кадрів у досліджуваний період. На рівні внутрішніх зв'язків системний підхід розглядається безпосередньо стосовно вивчення іноземної мови у льотних закладах України (управління складними психофізіологічними процесами, які супроводжують вивчення іноземних мов, а також перебудовою мислення, що зумовлює мовлення відповідно до граматичних схем та смислових зв'язків системи іноземної мови. Загальна система мови поділяється на підсистеми, наприклад, граматики, фонетики, лексики тощо, системне вивчення яких спрямовується на розвиток комунікативної компетентності).

Діяльнісний підхід до аналізу проблеми іншомовної підготовки авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України в середині ХХ – на початку ХХІ ст. полягає в тому, що іншомовна підготовка авіаційних фахівців розглядається як педагогічна діяльність, що означає діяльність не окремої особи, а всієї педагогічної спільноти, яка є суб'єктом цієї діяльності.

Парадигмальний підхід дозволив охарактеризувати досліджуваний період зміною освітньої парадигми, від парадигми авторитарної педагогіки до гуманістичної парадигми, яка виникла у другій половині ХХ ст. як альтернатива авторитарній. У межах парадигми авторитарної педагогіки, зокрема, й в іншомовній підготовці майбутніх фахівців у льотних навчальних закладах України, починаючи з 60-х рр. ХХ ст., з'являються інноваційні елементи навчання, що полягають у вивченні, крім основного фаху, також елементів професійно орієнованої іноземної мови. А у 80-ті рр. фокус в іншомовній підготовці авіаційних фахівців зсувається на особистість того, хто навчається, його інтереси, ставлення до процесу навчання тощо. При цьому парадигмальний підхід дав можливість дослідити зміну методів іншомовної освіти: перехід до свідомо-порівняльного методу, який витісняє граматико-перекладний (60-ті рр. ХХ ст.); розвиток інтенсивного методу та початок формування комунікативного методу (70–80-ті рр. ХХ ст.); закріплення компетентнісного підходу навчання іноземної мови (1993–2007 рр.).

Антропологічний підхід реалізує концепцією природовідповідності виховання та дає змогу проаналізувати головний імператив епохи: людина як земна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традицією і культурою. Антропологізм як методологічний підхід, у свою чергу, є зорієнтованим на підготовку цілісної людини в єдності її біологічних, політико-громадських, професійних, соціокультурних і духовних феноменів. Він забезпечує активність дій суб'єктів педагогічного процесу, спрямованість педагогічних технологій на

саморозвиток, відповідність педагогічного впливу природі курсанта. Іншомовна підготовка авіаційних фахівців сьогодні ґрунтується на новій концепції освіти та спрямована на формування особистості, здатної до успішної комунікації в академічному, соціокультурному та професійному оточенні, має навички міжособистісних відносин і готовність до роботи у команді, що є вкрай важливим для майбутніх пілотів, здатна вирішувати проблеми безпечної організації та проведення польотів згідно із сучасним рівнем вимог не нижче 3-го, 4-го рівня за міжнародною шкалою ICAO, має навички використання комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту для набуття знань і умінь.

Конкретнонауковий рівень методології у дисертаційному дослідженні представлений такими підходами, як: особистісний, компетентнісний, акмеологічний.

Гуманістична спрямованість сучасної освіти актуалізує особистісний підхід як один з методологічних підходів до іншомовної підготовки авіаційних фахівців в льотних закладах України у середині XX – на початку XXI ст.. В роботі розглянуто іншомовну підготовку майбутніх авіаційних фахівців крізь призму особистісного підходу, що передбачає використання різних методик, активних форм і методів іншомовної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, які дозволяють розкрити індивідуальні можливості і здібності студентів, наближення процесу навчання до реальних умов майбутньої професійної діяльності, залучення студентів до співпраці та співтворчості, педагогічної взаємодії з метою формування фахівця, який здатний вирішувати проблеми безпечної організації та проведення польотів згідно сучасного рівня вимог.

Використання компетентнісного підходу в контексті дослідження іншомовної підготовки дало можливість визначити мету, зміст, форми, технології та результат іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у льотних закладах України у досліджуваний період.

Впровадження акмеологічного підходу у процес іншомовної підготовки авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України дозволив визначити низку факторів і умов, що обумовлювали формування готовності майбутніх авіаційних фахівців до самореалізації в іншомовній діяльності, а також проаналізувати їх зміну протягом досліджуваного періоду. До таких факторів слід віднести об'єктивні: зміст іншомовної підготовки, акмеологічні технології та суб'єктивні чинники: особистісний потенціал курсанта та його акмеологічна спрямованість до іншомовної підготовки.

Зазначені підходи ґрунтуються на сукупності методологічних принципів: узгодженості та спільності цілей, єдиної основи, неповної детермінованості, безперервності процесу коригування цілей системи, сатисфакції, комплексності підходу, повної системи.

Аналіз джерельної та історіографічної бази дослідження іншомовної підготовки у професійній освіті льотних закладів України здійснювалося відповідно до виокремлених періодів. Цей аналіз дозволив констатувати

залежність іншомовної підготовки у професійній освіті льотних закладів України у досліджуваний період від цілей і завдань розвитку держави у цій галузі. Різні етапи становлення і розвитку нашої держави визначали характер іншомовної підготовки льотного персоналу. Початок XX ст. відзначався пролетаризацією вищої освіти та загальною ізоляцією країни від активного міжнародного співробітництва. Тому іншомовна складова професійної освіти була вилучена з навчальних програм та набула факультативного характеру. Згодом, саме середина XX ст. стала етапом, коли загалом розпочався процес підвищення якості льотної освіти та іншомовної підготовки зокрема. Він (процес) сприяв поверненню іноземних мов до навчальних програм технічних закладів вищої освіти.

Встановлено, що у 50-ті рр. почались мінімальні позитивні зрушення у бік ефективного вивчення іноземної мови. 50–60-ті рр. XX ст. характеризуються тенденцією відходу від існуючих традиційних методів навчання (перекладацького та прямого) та формуванням нових методів, зокрема свідомо-порівняльного. Провідними ідеями стають по-перше, свідоме оволодіння іноземною мовою; по-друге, практичне спрямування навчання шляхом поєднання теорії і практики; по-третє, фахове спрямування іншомовної підготовки. З метою підготовки урядового рішення Міністерство освіти провело навесні 1958 р. загальнодержавну нараду з питань іншомовної підготовки в системі освіти, зазначивши низький рівень володіння іноземною мовою випускниками шкіл та дуже складне становище із кадрами вчителів іноземної мови. Велику увагу рішення Наради приділило перепідготовці вчителів: підтверджується заборона допускати до викладання іноземної мови осіб без спеціальної підготовки; для забезпечення молоді матеріалом для читання, особливо сільських місцевостей, з 1958 р. планується видавництво журналу «Дружба» трьома мовами. Однак, кардинальне вирішення питання викладання іноземних мов було відкладено у зв’язку із серйозними змінами всієї системи загальної середньої освіти. Отже, у 50-х рр. XX ст. іншомовна підготовка практично не мала професійного спрямування і передбачала загальну мовну підготовку.

Відзначається, що помітним покращенням процесу іншомовної підготовки стає Постанова від 27 травня 1961 р. «Про поліпшення вивчення іноземних мов», яка визначила проблеми у викладанні іноземних мов: діяльність вчителя, розробка прийомів та методів навчання та виховання, створення та використання засобів навчання, організаційні форми навчання та контроль успішності за навчанням та діяльністю курсанта, ефективність прийомів навчання.

Протягом 70–80-х рр. XX ст. помітним стає розширення міжнародних зв’язків, що обумовлює значний інтерес до вивчення іноземної мови як мови професійного спілкування. У цей період набувають розвитку інтенсивний метод та у методиці викладання іноземної мови починає формуватися комунікативний метод. Комунікативний метод вивчення іноземної мови також став пріоритетним під час розробки навчальної програми з курсу

англійської мови для спеціальності 1611 – експлуатація повітряного транспорту (спеціалізація – льотна експлуатація), виконаної у 1979 р. кафедрою іноземних мов Кіровоградського вищого льотного училища цивільної авіації.

Визначено, що тенденції іншомовної підготовки в льотних закладах освіти 90-х рр. характеризувались активізацією вивчення фразеології та технічної англійської, адже авіакомпанії почали закуповувати або брати в оренду літаки закордонного виробництва, що передбачало лише два члена екіпажу. Від авіаційних фахівців тепер вимагалось не лише взаємодіяти в екіпажі чи з диспетчером, але й розуміти Керівництво з льотної експлуатації літака, що видавалося виробником лише англійською.

Період з 90-х рр. до нашого часу характеризується переходом до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки та закріпленням компетентнісного підходу навчання іноземної мови. Компетентнісний підхід в іншомовній підготовці майбутніх фахівців авіаційної галузі у період переходу України до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог у досліджуваній сфері за часів незалежності закріплений й у міжнародних нормативних документах, що регулювали питання підготовки авіаційних фахівців.

Аналіз закордонних видань дозволив зробити висновок, що на сьогодні європейські та американські експерти з викладання мови розглядають комунікативний напрям у викладанні мови як підхід, а не метод, метою якого є комунікативна компетентність у викладанні мови. Комунікативний підхід має підтримувати концепцію навчання мови, яка зосереджується на функціональному та комунікативному потенціалі. Україна стала членом ІСАО, приєднавшись до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька конвенція) 09.09.1992 р., у травні 1993 р. прийняла власний Повітряний Кодекс та встановила повітряні міжнародні стосунки у сфері авіації з багатьма країнами світу. У цей період розвиток усіх мовленнєвих навичок (читання, говоріння, письмо, аудіювання) набуває професійно-орієнтованого характеру.

Аналіз ґенези розвитку іншомовної професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні дозволив здійснити періодизацію цього процесу, виокремивши такі періоди: I – іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння (1961–1970 рр.); II – міжнародне співробітництво та роль іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації (1971–1984 рр.); III – іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема авіаційної (1985–1992 рр.); IV – перехід до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки за часів незалежності України (1993–2007 рр.). Зміст кожного з них містив особливі історичні засади та соціально-педагогічні характеристики.

Доведено, що відповідно до них відбуваються: 1) зміна ставлення до іноземної мови, починаючи від усвідомлення необхідності спільної мови комунікації міжнародної цивільної авіації, введення законодавчо закріпленої стандартної фразеології, а також підвищення вимог до мовних навичок та вмінь пілотів до визнання необхідності віднесення її до мови, що забезпечує безпечну професійну діяльність авіаційних фахівців; 2) зміна методичних підходів до навчання іноземній мові – свідомо-практичний, інтенсивний, комунікативний, компетентнісний; 3) перехід від формування навичок іншомовного спілкування до формування комунікативної компетентності як складової системи професійних компетентностей авіаційних фахівців; 4) встановлення державних стандартів іншомовної підготовки авіаційних фахівців; 5) зміна вимог до професійної підготовки викладачів іноземної мови.

У третьому розділі – ***«Теоретичні засади та термінологічний апарат дослідження»*** – уточнено сутність ключових понять, розглянуто особливості викладання мови для спеціальних цілей (Language for Specific Purposes) у процесі розвитку професійної іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах, проаналізовано сучасні вимоги Міжнародної організації цивільної авіації щодо іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах України, окреслено базові кваліфікаційні вимоги до викладачів англійської мови та до процесу професійної іншомовної підготовки фахівців авіаційної галузі.

На підставі аналізу понять «професійна підготовка», «готовність до діяльності» обґрунтовано поняття «професійна іншомовна підготовка майбутніх авіаційних фахівців», яка розглядається як цілісна система, що базується на органічному поєднанні традиційних та інноваційних засобів навчання за принципом їх взаємного доповнення. Система іншомовної підготовки авіаційних фахівців включає наступні компоненти: зміст, методи і прийоми формування професійно значущих якостей, ефективні засоби, специфічні процесуальні принципи, методи і критерії оцінювання професійної готовності, функціонування яких детерміновано цілями професійної підготовки й принципами конструювання моделей процесу, які фокусують міжпредметні зв’язки та відносини у вирішенні педагогічних завдань такої підготовки. Акцентовано, що одним із основних завдань системи підготовки майбутніх пілотів є не тільки формування всебічно розвиненої, здатної до прийняття нестандартних рішень в особливих умовах особистості, але й формування внутрішньої готовності майбутнього фахівця до опанування професією та професійної самореалізації.

Визначення основних дефініцій досліджень здійснено на засадах компетентнісного підходу. Аналіз Стандартів вищої освіти бакалавра за спеціальністю 272 «Авіаційний транспорт» галузі знань 27 «Транспорт», затверджених та введених у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 18.11.2020 р. № 1436 засвідчив, що переважна більшість компетентностей, що зазначені у ньому, мають бути реалізовані і в умовах іншомовного

середовища. Іншими словами, авіаційний фахівець повинен ефективно володіти інтегральною, загальними та спеціальними компетентностями, при використанні іноземної мови, адже професійні завдання можуть потребувати вирішення саме в англомовному середовищі з носіями мови.

Результати проведеного теоретико-методичного аналізу засвідчили, що ефективним механізмом реалізації завдань іншомовної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі є формування комунікативної компетентності у контексті дисциплін гуманітарного циклу, зокрема, іншомовного блоку (вивчення англійської, іспанської та інших іноземних мов) та передбачає дотримання таких методичних рекомендацій: 1) результати навчання на кожному занятті повинні бути зорієнтовані на формування іншомовної комунікативної компетентності; 2) зміст навчальної іншомовної дисципліни має бути акцентованим на формуванні знань лексичного мінімуму майбутніх фахівців, який забезпечуватиме розуміння ними команд, вказівок, рекомендацій, професійних та технічних інструкцій тощо; 3) організація освітнього процесу повинна забезпечувати постійну активну позицію студентів у навчанні через системне запровадження інтерактивних комунікативних технологій.

Аналіз програми англійської мови професійного спрямування доводить, що розробка нової програми відповідає кардинальним змінам, що здійснюються в національній системі вищої освіти в Україні, які було започатковано процесом інтеграції країни в європейський простір вищої освіти. Програма англійської мови професійного спрямування є загальною за характером і може використовуватися для цілої низки спеціальностей. Програма має практичне спрямування та передбачає набуття студентами професійної та функціональної комунікативної компетентності у використанні англійської мови. Оцінка кінцевих результатів навчання повинна базуватися на цілях, визначених програмою, після їх адаптації до конкретних академічних та професійних умов закладу вищої освіти, факультету, кафедри з метою задоволення конкретних освітніх потреб здобувачів. Доведено, що предметний зміст курсу професійної англійської мови повинен бути максимально наближений до реальних ситуацій професійної діяльності.

Поява поняття English for Specific Purposes обумовлено виникненням низки схожих за своєю природою тенденцій, зокрема вимогами сучасного світу, нововведеннями у лінгвістиці, зміною фокусу на потреби здобувачів. При цьому англійській мові професійного спрямування (авіаційній) притаманні свої конкретні завдання, зміст, критерії, умови застосування, а також інші професійні особливості.

Мета вимог Міжнародної організації цивільної авіації щодо володіння мовою полягає в тому, аби забезпечити відповідний рівень мовної компетентності пілотів і диспетчерів управління повітряним рухом та дає їм можливість виявляти й усувати непорозуміння, що з’являються в процесі професійної діяльності.

Міжнародна організація цивільної авіації визначає стандартну фразеологію як сукупність чітких, коротких, визнаних у міжнародному масштабі формалізованих повідомлень, призначених для використання у більшості типових ситуацій і в найпоширеніших надзвичайних та аварійних обставинах. Вони ретельно опрацьовані авіафахівцями і завдяки цьому мають єдине функціональне значення та однозначний зміст. Проте не слід недооцінювати нестандартну авіаційну фразеологію, яку можна використовувати як альтернативу в спілкуванні під час екстрених ситуацій. Вивчення нормативних актів Міжнародної організації цивільної авіації дає підставу зробити висновок, що стандартна фразеологія не завжди в змозі забезпечити ефективне спілкування пілота і диспетчера під час нестандартних та аварійних ситуацій, із якими стикається авіаційний персонал.

Зауважено, що сучасні вимоги до викладачів авіаційної англійської мови у навчальних закладах для льотного персоналу визначаються документами Міжнародної організації цивільної авіації і мають певні особливості, до яких віднесено не лише освіту і досвід викладання, а й обізнаність із авіацією, прагнення до постійного професійного вдосконалення. Підкреслено необхідність ознайомлення з особливостями та специфікою авіаційної галузі (питаннями організації повітряного/наземного руху, особливостями вантажних перевезень, обміном повідомлень в кабіні екіпажу, стандартними та нестандартними ситуаціями, обміном інформації) викладачів авіаційної англійської мови. Не менш важливе значення в сучасних умовах набуває академічна мобільність викладачів авіаційної англійської мови і їх вміння подавати матеріал фахового предмету іноземною мовою.

У четвертому розділі – ***«Навчально-методичне забезпечення процесу іншомовної професійної підготовки в льотних навчальних закладах у другій половині XX – початку XXI ст.»*** **–** здійснено аналіз тенденцій, змісту, форм, методів, особливостей навчально-методичного забезпечення викладання іноземної мови в льотних закладах освіти в окреслених періодах.

На підставі аналізу наукової та навчальної літератури доведено, що у процесі вивчення розвитку викладання усного мовлення в 60-х рр. XX ст. виділено два етапи: 1) перший – формування усного мовлення тісно пов’язувалось з певними моделями, а всі вправи усного мовлення підмінялись вправами з оволодіння відповідними моделями; 2) другий – на перший план почали висуватись проблеми безпосереднього розвитку мовлення.

Зазначено, що створення у 60-ті рр. XX ст. загальноосвітньої бази з іноземної мови сприяло формуванню основ іншомовної професійної підготовки для майбутніх авіаційних фахівців. При цьому прослідковувалась тенденція вивчення іноземної мови як складного предмету, що потребує засвоєння граматичних, фонетичних правил, заучування напам’ять слів, висловів або ж навіть цілих речень. Окрім того, зазначений період характеризується створенням відповідної термінології. Також головним досягненням методики в цей час слід вважати розробку диференційованого

навчання різноманітним видам усного мовлення: діалогічному, монологічному та аудіюванню.

Доведено, що вступ країни до лав Міжнародної організації цивільної авіації став вагомою історичною подією, яка суттєво вплинула на подальший розвиток авіаційної галузі та процес іншомовної підготовки авіаційного персоналу. Безпосередня професійна діяльність в авіації почала здійснюватися за допомогою англійської мови. Отже, аби належним чином конкурувати з міжнародними перевізниками на світовій арені «Аерофлот» та усі освітні заклади цивільної авіації мали активно впроваджувати процес іншомовної підготовки льотного персоналу.

У 70-х рр. XX ст. у льотних навчальних закладах активізувалася діяльність фахівців щодо професійної іншомовної підготовки, що полягала насамперед у виданні методичних посібників для майбутніх авіаційних фахівців, створенні окремих підрозділів (кафедр) з вивчення іноземної мови, застосуванні рекомендацій провідних лінгвістів-методистів, появі професійно орієнтованих посібників для майбутнього авіаційного персоналу. В результаті вивчення навчальних матеріалів, що були написані в зазначений період зроблено висновок, що вони спрямовувалися на покращення викладання професійної іноземної мови. Автори цих видань створювали навчальні посібники, що мали відповідати вимогам інтенсифікації навчального процесу, а також забезпечувати ефективність засвоєння іноземної мови для майбутніх фахівців цивільної авіації. Особливістю посібників цього періоду була велика кількість тренувальних вправ з граматики, лексики та аудіювання. Навчальний процес у льотних навчальних закладах набуває організованого характеру: 2/3 аудиторна робота та 1/3 самостійна – у лінгафонних кабінетах. В посібниках також були вправи, спрямовані на розвиток навичок усного мовлення, розуміння особливостей мови технічної літератури. Такі вправи дозволяли значно підвищити коефіцієнт корисної зайнятості курсантів. На увагу заслуговує вивчення в той час умов організації процесу профільного навчання іноземної мови у немовних закладах освіти, зокрема питання координації навчання іноземної мови з профільними дисциплінам.

Доведено, що кінець 70-х – початок 80-х рр. XX ст. був початком стрімкого розвитку професійної іншомовної підготовки у льотних закладах освіти, а саме: формування процесу іншомовної підготовки для майбутніх авіаційних фахівців базувались на п’яти видах навчальної діяльності, за якими наразі оцінюють володіння загальною англійською мовою (General English): аудіювання, говоріння, читання, переклад і, в якості допоміжної діяльності, іноді застосовувалось письмо. Згодом на основі зазначених видів діяльності фахівці з викладання авіаційної англійської мови виокремили шість критеріїв оцінки рівня володіння авіаційною англійською мовою (вимова, структура, словниковий запас, швидкість мовлення, аудіювання, спілкування). У процесі навчання правильній англійській вимові використовувався аналітико-імітативний метод, що поєднував аналіз (усвідомлення) матеріалу і його імітацію.

У концепції модернізації української освіти 90-х рр. XX ст. знання іноземних мов стає найголовнішою складовою стандарту освіти. На подальший розвиток іншомовного навчання авіаційних фахівців вплинули такі чинники як вступ України до Міжнародної організації цивільної авіації (1992 р.) та приєднання до Болонського процесу (2005 р.), що активізували євроінтеграційні процеси в Україні та співпрацю з Європою у сфері вищої освіти. Тим самим заклади вищої освіти взяли на себе зобов'язання брати участь у реформуванні системи вищої освіти та запровадженні європейських освітніх стандартів.

Найголовнішим досягненням іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах у 80–90-х рр. XX ст. стало використання іноземних посібників для іншомовної підготовки льотного персоналу за стандартами та вимогами Міжнародної організації цивільної авіації. Доведено, що авіаційна англійська мова – це особлива категорія, що включає в себе вивчення фразеології радіообміну та професійної термінології. При цьому успішне оволодіння авіаційною англійською (англійська мова професійного спрямування (авіаційна)) забезпечується активною практичною роботою із зануренням у професійну атмосферу.

Доведено, що особливістю іншомовної підготовки у льотних закладах освіти є високий рівень контекстуальності. Контекст – це ситуація, а стереотипність ситуації дозволяє авіаційним фахівцям використовувати словниковий мінімум і застосовувати стандартні фрази при дефіциті часу. Відповідно, зміст текстів для формування аудіювальних навичок авіаційних фахівців на сучасному етапі став професійно орієнтованим, пов'язаним з робочими ситуаціями і професійним спілкуванням пілотів і диспетчерів.

На основі проведеного аналізу зазначено, що проблемою авіаційної іншомовної підготовки є питання посилення та вдосконалення стандартизації методів тестування на визначення рівня авіаційної англійської мови.

У п'ятому розділі – *«Перспективи, тенденції та напрями модернізації іншомовної підготовки фахівців авіаційної галузі у сучасних умовах»* – розкрито основні проблеми, перспективи, тенденції і напрями модернізації системи підготовки авіаційних фахівців у сучасних умовах. Аналіз європейського досвіду щодо підготовки авіаційного персоналу свідчить про те, що вона здійснюється згідно вимог Міжнародної організації цивільної авіації та Європейської конференції цивільної авіації (ECAC) та включає фахові рівні професійної підготовки льотного складу такі, як: пілот-аматор, пілот-спортсмен, приватний пілот, комерційний пілот, лінійний пілот авіакомпанії та кваліфікований пілот-інструктор.

З'ясовано, що підготовка льотного персоналу в Європі та інших країнах здійснюється, як і в Україні, на базі спеціалізованих авіаційних закладів вищої освіти та на базі приватних навчальних закладів за рахунок слухача чи замовника. Вважаємо, що Україна може перейняти відповідний позитивний досвід як альтернативну форму підготовки авіаційних фахівців авіаційної галузі.

Дослідження показало актуальність проблеми обов'язкового вивчення англійської авіаційної мови носіями мови, тобто під час підготовки майбутніх авіаційних фахівців у країнах, для яких англійська мова є основною мовою спілкування. Усвідомлюючи важливість володіння необхідними основами повітряного сполучення, не викликає сумніву потреба вивчення та здійснення тестового контролю з авіаційної англійської мови персоналу, для якого англійська мова є рідною.

Доведено, що процеси євроінтеграції вплинули й на формування системи професійної підготовки авіаційних фахівців в Україні, яка на сьогодні складається з державних авіаційних вищих закладів освіти, льотних училищ, шкіл малої авіації, приватних аероклубів. Підготовка пілотів у льотних школах є першою сходинкою на шляху до становлення пілота, як професіонала. Вона є альтернативною системою нетривалої підготовки пілотів, яка здійснюється індивідуально за конкретно розробленою програмою для отримання сертифікату пілота. Однак зауважимо, що на відміну від країн Європи та США таких шкіл в Україні налічується не так багато.

Аналіз питання трансформації Льотної академії Національного авіаційного університету як приклад класичного авіаційного закладу освіти у сучасний заклад вищої освіти України дав можливість зробити висновок, що Льотна академія НАУ є сучасним закладом, здатним генерувати знання та забезпечувати трансфер інноваційної діяльності, формувати інноваційне та інтелектуальне середовище, забезпечувати високу якість освіти у сфері авіації. Одним із основних напрямів надання освітніх послуг є формування англомовного середовища в Льотній академії НАУ, що відповідає вимогам іноземних замовників та споживачів, що передбачає, зокрема, забезпечення функціонування англійської мови як робочої на всіх рівнях освітньої, наукової та позанавчальної діяльності.

Запропоновано одним із шляхів вирішення проблеми підготовки викладачів/експертів з англійської мови, що сприяє усвідомленню специфіки льотної галузі, є забезпечення на постійній основі участь викладачів авіаційної англійської мови у конференціях різних рівнів з професійних питань, які проводяться під егідою ІКАО. Наступним шляхом оптимізації такої підготовки є проведення парних навчальних занять з авіаційної англійської мови та залучення до них провідних фахівців авіаційної галузі.

Встановлено, що важливою перешкодою в процесі професійної іншомовної підготовки є різний рівень володіння англійською мовою студентів/курсантів. Згідно загальноєвропейських вимог майбутні фахівці авіаційної галузі повинні уже на етапі навчання володіти загальною англійською мовою (General English) на рівні B1, B2. Вирішенням цієї проблеми може бути запровадження обов'язкової вимоги щодо надання відповідного сертифікату з англійської мови, що визначає рівень знань із загальної англійської мови. Такий підхід дозволив би визначити рівень знань здобувачів з англійської мови, що вступають до льотних навчальних закладів.

З’ясовано, що одним із стратегічних напрямів реформування системи освіти України є активне використання інформаційних та комунікаційних технологій, зокрема, в умовах дистанційного навчання. Окреслено необхідність підготовки фахівця нового формату, який долучається та сприймає освітній процес у новітніх формах дистанційного навчання. Платформу дистанційного навчання визначено як програмне забезпечення для підтримки онлайн навчання, метою якого є створення та управління педагогічним змістом, індивідуалізоване навчання та телетьюторат.

Встановлено низку позитивних моментів, що притаманні дистанційному навчанню під час іншомовної підготовки в льотних закладах освіти. Серед них виокремлено: гнучкий графік навчання, індивідуальні консультації слухачів, можливість вибору курсу за спеціалізацією, цікавий відео-формат навчання з можливістю повторного його перегляду у будь-який час та перспективу налагодження контактів з майбутніми колегами авіаційної галузі.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження було здійснено за основними методологічними рівнями: філософським, загальнонауковим та конкретнонауковим. Визначено, що філософська методологія є вищим рівнем методології як науки і визначає вихідні положення дослідження, загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Загальнонауковий рівень методології представлений наступними науковими підходами: історико-педагогічним, порівняльно-історичним, хронологічним та діахронічним, феноменологічним, системним, діяльнісним, парадигмальним та антропологічним. Історико-педагогічний підхід дав можливість розкрити проблеми іншомовної підготовки авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Порівняльно-історичний підхід дозволив здійснити аналіз і зіставлення соціально-педагогічних явищ, які дають можливість виявлення позитивних тенденцій у вивченні іноземних мов у галузевих закладах вищої освіти. Хронологічний та діахронічний підходи мали на меті визначити хронологічні межі періодів розвитку іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Таким чином було здійснено періодизацію досліджуваного періоду. Феноменологічний підхід дозволив розкрити значення деяких суб’єктивних подій, історичних процесів та їх вплив на розвиток іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти.

Конкретнонауковий рівень методології у дисертаційному дослідженні представлений такими підходами, як: особистісний, компетентнісний, акмеологічний.

Зазначені підходи ґрунтуються на сукупності методологічних *принципів*: узгодженості та спільності цілей, єдиної основи, неповної

детермінованості, неперервності процесу коригування цілей системи, сатисфакції, комплексності підходу, повної системи.

Вказані методологічні підходи створюють підґрунтя для реалізації завдання щодо підготовки майбутніх авіаційних фахівців до успішної іншомовної комунікації в їхньому академічному, соціокультурному та професійному оточенні, розвитку навичок міжособистісних відносин і готовності до роботи у команді, що є вкрай важливим для майбутніх авіаційних фахівців.

2. Проаналізовані історіографія та джерельна база дослідження іншомовної підготовки у льотних закладах України дозволили констатувати залежність іншомовної підготовки у професійній освіті льотних закладів України досліджуваного періоду від цілей і завдань розвитку держави у цій галузі.

У післявоєнний період були створені передумови для формування галузевої системи підготовки та навчання кадрів цивільної авіації, яка повинна була стати одним із найважливіших елементів системи розвитку цивільного повітряного флоту держави. Міжнародне співробітництво та вступ країни до Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) обумовили необхідність володіння авіафахівцями іноземною мовою і як результат – їх готовність до здійснення професійної діяльності. Встановлено, що на основі аналізу нормативно-правової бази країни щодо розвитку та функціонування вищих льотних закладів освіти цивільної авіації як чиннику формування професійної авіаційної освіти, вона здійснювалась за такими напрямами: перепідготовка і підвищення кваліфікації льотного складу; покращення якості підготовки фахівців; здійснення науково-дослідницьких робіт із питань льотної придатності цивільних повітряних суден; підготовка кадрів вищого рівня, зокрема інструкторів.

Аналіз питання історико-педагогічних передумов зародження системи підготовки авіаційних кадрів здійснено відповідно до: 1) розвитку науково-технічного прогресу у сфері літакобудування та авіаційного пасажироперевезення на початку ХХ ст.; 2) виникнення і становлення льотної іншомовної професійної підготовки у контексті історичних умов та факторів, що обумовили необхідність володіння авіаційними фахівцями іноземною мовою, до яких віднесено, насамперед, міжнародне авіаційне співробітництво та вступ країни до організації цивільної авіації (ІКАО); 3) розвиток нормативно-правового забезпечення функціонування вищих льотних закладів освіти цивільної авіації та здійснення льотної іншомовної професійної підготовки. Доведено, що у досліджуваний період відбувається пошук місця іншомовної підготовки як складової системи освіти авіаційних фахівців: від повного її заперечення (на той час авіаційні фахівці не послуговувалися іноземною мовою як професійною, що обумовлювалося відсутністю міжнародних пасажироперевезень) до визнання її обов’язковості.

3. Проаналізовано особливості реорганізації іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у льотних навчальних закладах

України середини XX – початку XXI ст. Створення у 60-ті рр. XX ст. загальноосвітньої бази з іноземної мови дало можливість створити основи іншомовної професійної підготовки для майбутніх авіаційних фахівців. При цьому спостерігалася тенденція вивчення іноземної мови як складного предмету, що потребує засвоєння граматичних, фонетичних правил, заучування напам'ять слів, висловів або ж, навіть, цілих речень. 70-ті рр. XX ст. характеризувалися активізацією діяльності фахівців щодо професійної іншомовної підготовки, що полягала, насамперед, у виданні методичних посібників для майбутнього авіаційного персоналу, створенні окремих підрозділів (кафедр) з вивчення іноземної мови, застосуванні рекомендацій провідних лінгвістів-методистів, а також вивченні умов організації процесу профільного навчання іноземної мови у немовних закладах освіти, зокрема, питання координації навчання іноземної мови з профільними дисциплінам. Розвиток професійної іншомовної підготовки у льотних закладах освіти у 80- ті рр. XX ст. характеризується формуванням процесу іншомовної підготовки для майбутніх авіаційних фахівців на базі п'яти видів навчальної діяльності: аудіювання, говоріння, читання, переклад, письмо. Найголовнішим досягненням іншомовної підготовки в льотних навчальних закладах у 90-х рр. XX ст. стало використання іноземних посібників для іншомовної підготовки льотного персоналу за стандартами та вимогами ІКАО. При цьому успішне оволодіння авіаційною англійською (англійська мова професійного спрямування (авіаційна)) забезпечувалося активною практичною роботою із зануренням у професійне середовище.

4. Визначено та обґрунтовано періодизацію розвитку іншомовної професійної льотної підготовки України (середини XX ст. – початку XXI ст.): I – іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння (1961–1970 рр.); II – міжнародне співробітництво та роль іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації (1971–1984 рр.); III – іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема, авіаційної (1985–1992 рр.); IV – перехід до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог в іншомовній професійній льотній підготовці за часів незалежності України (1993–2007 рр.).

Кожному періоду були притаманні певні тенденції розвитку іншомовної підготовки в льотних закладах освіти. Перший період (1961–1970 рр.) характеризується державним визнанням необхідності володіння іноземною мовою, принаймні, на базовому рівні. Підтвердженням цього стало прийняття низки нормативних актів та документів, що змушували усі заклади освіти (включаючи льотні) здійснювати показову активність у процесі іншомовної підготовки, адже за відсутності якісного навчального забезпечення, фахових викладачів та загальної мотивації це було практично неможливо. Другий період (1971–1984 рр.) вирізнявся активізацією роботи викладацького складу льотних закладів освіти під час складання навчальних програм та написання

посібників і методичних матеріалів з професійної англійської мови. На фоні тогочасної активної міжнародної співпраці, курсанти були більш вмотивовані і зацікавлені у вивченні авіаційної англійської мови. Знання мови стало для авіаційного фахівця можливістю для кар'єрного зростання. Третій період (1985–1992 рр.) характеризується введенням іноземної мови в освітній процес авіаційних фахівців як обов'язкової. На окресленому етапі в льотних закладах освіти формуються два обов'язкові види професійної англійської мови (авіаційної): фразеологія радіообміну та загальна англійська мова, що викладається з урахуванням п'яти видів мовленнєвої діяльності. Для четвертого періоду (1993–2007 рр.) характерним є обов'язкове володіння авіаційними фахівцями професійною англійською мовою на 4-му Робочому рівні (за шкалою ІКАО). В цей час спостерігається загальна стандартизація процесу викладання та критеріїв оцінювання авіаційного персоналу щодо знань з англійської мови, доступність різноманітних навчальних матеріалів та онлайн платформ, які забезпечують високий професійний рівень сучасного авіаційного фахівця.

5. Досліджено розвиток змісту, форм і методів організації професійної іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах упродовж визначених історичних періодів. Професійна іншомовна підготовка майбутніх авіаційних фахівців трактується як цілісна система, що базується на органічному поєднанні традиційних та інноваційних засобів навчання за принципом їх взаємного доповнення. Система іншомовної підготовки фахівців даної галузі включає наступні компоненти: зміст, методи і прийоми формування професійно значущих якостей, ефективні засоби, специфічні процесуальні принципи, методи і критерії оцінювання професійної готовності до комунікації іноземною мовою, функціонування яких детерміновано цілями професійної підготовки й принципами конструювання моделей процесу, які фокусують міжпредметні зв'язки та відносини у вирішенні педагогічних завдань такої підготовки. Акцентовано, що одним із основних завдань системи підготовки майбутніх пілотів є не тільки формування всебічно розвиненої, здатної до прийняття нестандартних рішень в особливих умовах особистості, але й формування внутрішньої готовності майбутнього фахівця до опанування професією та професійної самореалізації. Зважаючи на динамічні зміни у сферах світової політики та економіки, розвиток електроніки та робототехніки, що призводить до активного впровадження автоматизованих систем управління на підприємствах-виробниках ракетно-космічної галузі та авіаційної промисловості, нового значення набуває професійна підготовка фахівців авіаційної галузі. Доведено, що підготовка майбутніх фахівців авіаційної галузі у вищих закладах освіти покликана забезпечити отримання системних знань, професійних умінь та навичок, що є основою підготовки професіоналів та сприяти формуванню готовності до ефективного виконання професійних обов'язків. Основними професійними функціями фахівців авіаційної галузі є: забезпечення безпечного, регулярного і впорядкованого руху повітряних суден. Цей вид професійної діяльності, в

якій фахівець повинен дотримуватися всіх правил безпеки та забезпечувати чіткість у дотриманні правил та інструкцій, передбачає високий рівень знань з англійської мови.

Доведено, що поява поняття мови для спеціальних цілей (English for Specific Purposes) обумовлена виникненням низки подібних тенденцій, зокрема: вимогами сучасного світу, нововведеннями у лінгвістиці, зміною фокусу на потреби здобувачів. При цьому авіаційній англійській мові притаманні свої конкретні завдання, зміст, критерії володіння мовою, умови її застосування, а також інші професійні особливості, що відрізняють її від вивчення в будь-якій іншій професійній галузі. Доведено, що до викладачів авіаційної англійської мови у закладах освіти для льотного персоналу визначаються документами ІКАО і мають певні особливості, до яких віднесено не лише освіту і досвід викладання, а й обізнаність із авіацією, знайомство з міжкультурними аспектами спілкування, прагнення до постійного професійного вдосконалення. Підкреслено необхідність ознайомлення з особливостями та специфікою авіаційної галузі (питання організації повітряного/наземного руху, особливості вантажних перевезень, обмін повідомлень в кабіні екіпажу, стандартні та нестандартні ситуації, обмін інформації) викладачів авіаційної англійської мови.

6. Актуалізовано перспективні можливості творчого використання результатів дослідження, що ефективно впливатимуть на стан професійної іншомовної підготовки у льотних закладах України та на рівень володіння іноземною мовою майбутніх авіафахівців. Виокремлено проблеми та актуальні напрями модернізації професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі. До них віднесено: 1) складність викладачу/експерту з професійної англійської мови зрозуміти та вникнути у професійну специфіку льотної галузі. Вирішенням такої проблеми є залучення до розробки навчального матеріалу експертів з предметних питань, зокрема фахівців авіаційної галузі, які долучаються до рецензування та редагування обраного контенту; 2) різний рівень володіння англійською мовою студентів/курсантів. Вирішенням цієї проблеми може бути запровадження обов'язкової вимоги щодо надання відповідного сертифікату з англійської мови, що визначає рівень знань із загальної англійської мови. Такий підхід дозволив би визначити початковий рівень знань здобувачів з англійської мови, що вступають до льотних навчальних закладів; 3) відсутність поєднання специфічних навичок викладання мови та розуміння професійного іншомовного середовища. Одним із шляхів вирішення проблеми поєднання специфічних навичок викладання мови та розуміння професійного іншомовного середовища є співпраця викладачів англійської мови і практиків, фахівців льотної галузі, зокрема пілотів/диспетчерів. Важливим є проведення навчальних занять з авіаційної англійської мови та участі у них авіаційних фахівців-практиків; 4) дослідження питання щодо визначення основних проблем та перспектив модернізації вітчизняної системи підготовки авіаційних фахівців в сучасних умовах XXI ст. дозволило

виявити проблему у підготовці сучасних авіаційних фахівців у льотних закладах України, пов'язану із відсутністю ліцензії, яка дозволяє здійснювати польоти у повітряному просторі інших країн. З метою підготовки конкурентоспроможних авіаційних фахівців необхідним є введення обов'язкового викладання професійних предметів англійською мовою. Доведено, що впровадження дистанційної форми навчання стало викликом часу та одночасно прогресивним кроком. При цьому необхідністю лишається адаптація нових технологій до українських освітніх умов.

Проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів вирішення проблеми іншомовної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі України. До перспективних напрямів належить пошук нової методики іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців в умовах дистанційної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові публікації, які відображають основні наукові результати докторської дисертації

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Нечепорук Я. С. Англійська мова, як одна із офіційних мов Міжнародної організації цивільної авіації. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 182. 2019. С. 98-102. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2019-1-182-98-101

2. Нечепорук Я. С. Історико-педагогічні особливості викладання іноземної мови в Радянському Союзі (50-80ті роки XX століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 186. 2020. С. 146-150. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-186-146-150

3. Нечепорук Я. С., Оніщук І. І., Усик Л. М., Аніщенко І. М., Василькевич С. С., Звоздецька В. Г. Іншомовна освіта як наукова категорія в контексті підготовки майбутніх педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* Випуск 8(128)29. С. 132-141. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.8(128).29

4. Нечепорук Я. С. Поняття іншомовної професійної підготовки в льотній професійній освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 190. 2020. С. 221-224. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-190-221-224

5. Нечепорук Я. С. Іншомовна готовність як необхідна складова майбутньої професійної діяльності авіаційних спеціалістів. *Наукові записки.*

Серія: Педагогічні науки. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 192. 2021. С. 116-119. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-116-119

6. Нечепорук Я. С. Основні принципи викладання іноземної мови в авіаційних закладах освіти (середина XX ст. – початок XXI ст.). *Молодь і ринок.* Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка Випуск № 3/189. 2021. С. 123-128. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.228863

7. Нечепорук Я. С. Інноваційні тенденції тестування у сфері іншомовної підготовки авіаційних фахівців. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи.* Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України. Випуск 2(20). 2021. С. 117–125. https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.117-125

8. Нечепорук Я. С. Мова для спеціальних цілей (LSP): Особливості історичного розвитку. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* Випуск 2. 2021. С. 191-197. https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2022.262962

9. Нечепорук Я. С. Комунікативна взаємодія викладача і курсанта в процесі формування культури професійного мовлення у закладі льотної вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 204. 2022. С. 214-218. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-204-214-218

10. Нечепорук Я. С. Особливості іншомовної професійної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах (50-60ті роки). *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (серія: педагогічні науки).* Випуск 17(173). 2022. С. 74-79. https://doi.org/10.5281/zenodo.7083192

11. Нечепорук Я. С. Реалізація державних критеріїв та кваліфікаційних характеристик авіаційного фахівця у процесі іншомовної підготовки (згідно з нормативними документами 2019-2021 рр.). *Інноваційна педагогіка.* Приватна установа «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій». Випуск 47. 2022. С. 23-27. https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.3

12. Нечепорук Я. С. Провідні тенденції розвитку професійної іншомовної підготовки у вітчизняних льотних навчальних закладах (70- ті роки). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Випуск 52. Том 3. 2022. С. 159-164. https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-23

13. Нечепорук Я. С. Професійна іншомовна підготовка як основа льотної освітньої галузі: історія та реальність. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.*

Серія: педагогіка і психологія. Випуск 70. 2022. С. 73-77. https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-70-73-77

Статті у закордонних наукових періодичних виданнях:

14. Necheporuk Yana Ukrainian aircraft construction as the precondition of emergence of domestic aviation education. *Pedagogy and Education Management Review.* Scientific Center of Innovative Researches, Tallinn, Estonia. Issue 1. 2020. P. 54-61. https://doi.org/10.36690/2733-2039-2020-1-54

15. Necheporuk Yana The conceptual aspects of vocational foreign language studying. *Pedagogy and Education Management Review.* Scientific Center of Innovative Researches, Tallinn, Estonia. Issue 1(3). 2021. P. 80-85. https://doi.org/10.36690/2733-2039-2021-1-80

16. Necheporuk Yana, Holovko Iryna, Radul Serhii Foreign language teaching in domestic non-linguistic educational establishments (historic review and development prospects). *Laplage em Revista (International)*. Vol. 7, n. 3D. 2021. P. 257-263. https://www.academia.edu/60405573/Foreign_language_teaching_in_domestic_non_linguistic_educational_establishments_historic_review_and_development_prospects_

17. Savchenko Nataliia, Necheporuk Yana Foreign language preparedness for vocational communication of students in flight educational institutions. *Revista Espacios Education.* Vol. 42(09). Art. 7. 2021. P. 82-90. https://doi.org/10.48082/espacios-a21v42n09p07

Монографія:

18. Нечепорук Я.С. Історія розвитку іншомовної підготовки фахівців льотної галузі в процесі професійної освіти (середина XX – початок XXI століття): монографія. Дніпро: Середняк Т.К., 2022. 243 с. ISBN 978-617-8111-53-3

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus:

19. Medynska Alina, Vasylenko Olena, Lapshyna Olha, Krasnopera Tetiana, Necheporuk Yana, Bondarenko Oleksandra The Problem of Interactive English Language Learning in Distance Mode. *Postmodern Openings*, 13(3). 2022. P. 267-283. https://doi.org/10.18662/po/13.3/489

20. Kuchai Oleksandr, Skyba Kateryna, Demchenko Angela, Savchenko Nataliia, Necheporuk Yana, Rezvan Oksana The Importance of Multimedia Education in the Informatization of Society. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, Vol. 22 No. 4. 2022. P. 797-803. https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.4.95

21. Habelko Olena, Bozhko Natalia, Gavrysh Iryna, Khltobina Oleksandra, Necheporuk Yana Characteristics of the Influence of Digital Technologies on the

System of Learning a Foreign Language. *Ingenierie des Systemesd'Information*, Vol. 27, No 5. 2022. P. 835-841. https://doi.org/10.18280/isi.270518

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації

Навчально-методичний посібник:

22. Нечепорук Я. С. Англомовна підготовка авіафахівців у закладах вищої освіти України. Навчально-методичний посібник. Дніпро: Середняк Т.К., 2022. 140 с. ISBN 978-617-8111-54-0

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

23. Нечепорук Я. С. Англійська мова – мова авіації. *Dynamics of the Development of World Science.*Vancouver, Canada, October 23-25, 2019. С. 253-258.

24. Нечепорук Я. С. Історичний нарис авіаційних освітніх закладів часів Радянського Союзу. *Perspectives of World Science and Education.* Osaca, Japan, May 20-22, 2020. С. 752-757.

25. Нечепорук Я. С. Сучасні освітні умови іншомовної підготовки спеціалістів авіаційної галузі України. *Science, Society, Education: Topical Issues and Development Prospects.* Kharkiv, Ukraine, April 12-14, 2020. С. 458-463.

26. Нечепорук Я. С. Нормативна база професійно-технічної та вищої освіти СРСР кінця XX століття. *Science, Society, Education: Topical Issues and Development Prospects.* Kharkiv, Ukraine, May 10-12, 2020. С. 550-553.

27. Нечепорук Я. С. Соціально-історичні передумови розвитку іншомовної професійної підготовки в цивільній авіації Радянського Союзу. *Modern Science: Problems and Innovations*. Stockholm, Sweden, December 13-15, 2020. С. 347-352.

28. Нечепорук Я. С. Передумови вступу Радянського союзу до міжнародної організації цивільної авіації. *Fundemental and Applied Research in the Modern World.* Boston, USA, March 17-19, 2021. С. 717-722.

29. Нечепорук Я. С. Щодо забезпечення ефективної професійної діяльності викладачів льотних закладів вищої освіти. *Український Учитель: в Контексті Глобалізаційних Процесів.* Кропивницький, Україна, Травень 2021 С. 78-81.

30. Нечепорук Я. С. Стандартизація вимог щодо рівня володіння іноземною мовою та їх місце в авіаційних закладах освіти. *European Scientific Discussions.* Rome, Italy, August 15-17, 2021. С. 155-159.

31. Нечепорук Я. С. Щодо методів ефективного оцінювання рівня володіння авіаційною англійською мовою. *Results of Modern Scientific Research and Development.* Madrid, Spaine, October 17-19, 2021. С. 273-278.

32. Нечепорук Я. С. Провідні тенденції розвитку навчально-методичного процесу навчання усного мовлення в льотних навчальних закладах України у 1960-х роках. *Recent Advances in Scientific World.*

Monterrey, Mexico, December 18-19, 2021. https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/17470

33. Нечепорук Я. С. Щодо методології дослідження процесу іншомовної підготовки в історії професійної освіти у льотних навчальних закладах. *International Scientific Innovations in Human Life.* Manchester, the United Kingdom, April 13-15, 2022. С. 347-350.

34. Нечепорук Я. С. Здобутки та перспективи розвитку діджиталізації професійної освіти в Україні. *Innovations and Prospects of World Science.* Canada, Vancouver, May 25-27, 2022. С. 494-497.

35. Нечепорук Я. С. Історичні маркери іншомовної підготовки у вітчизняних льотних закладах освіти середини XX століття. *Modern Science: Innovations and Prospects.* Stockholm, Sweden, June 25-27, 2022. С. 213-218.

36. Нечепорук Я. С. Кореляція державних освітніх вимог з професійною іншомовною підготовкою сучасного авіаційного фахівця. *Science, Innovations and Education: Problems and Prospects.* Tokio, Japan, June 28-30, 2022. С. 450-454.

37. Нечепорук Я. С. Принципові основи викладання авіаційної англійської мови в Україні наприкінці XX століття. *Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Prospects.* Berlin, Germany, June 19-21, 2022. С. 354-357.

АНОТАЦІЇ

Нечепорук Я. С. Іншомовна підготовка в історії розвитку вітчизняної професійної освіти у льотних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. – Кропивницький, 2023.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади іншомовної підготовки у льотних навчальних закладах другої половини XX – початку XXI ст.. Проаналізовано історіографію та джерельну базу обраної проблеми. Досліджено особливості реорганізації іншомовної професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у льотних закладах освіти України середини XX – початку XXI ст.. В результаті здійснення та обґрунтування періодизації розвитку іншомовної професійної льотної підготовки України було виокремлено наступні історичні періоди: іншомовна підготовка у процесі зародження льотної освітньої системи цивільної авіації в умовах технічного переозброєння (1961–1970 рр.); міжнародне співробітництво та роль іншомовної підготовки майбутніх авіафахівців в освітній системі цивільної авіації (1971–1984 рр.); іншомовна підготовка під час трансформації мереж і структур загальної і вищої освіти, зокрема авіаційної (1985–1992 рр.); перехід

до загальноприйнятих міжнародних стандартів і вимог до іншомовної професійної льотної підготовки за часів незалежності України (1993–2007 рр.). Досліджено зміст, форми, методи організації іншомовної підготовки льотних навчальних закладів у визначених періодах. Окреслено характерні особливості кожного періоду: I – державне визнання необхідності поліпшення стану вивчення та викладання іноземної мови; II – активізація роботи науково-педагогічного складу льотних закладів освіти у процесі складання навчальних програм та видання навчальних посібників з іноземної мови, що спираються на вимоги ІКАО; III – здійснення професійно орієнтованого навчання авіаційній англійській мові, враховуючи п’ять видів мовленнєвої діяльності; IV – загальна стандартизація процесу вивчення авіаційної англійської мови згідно з вимогами ІКАО. Актуалізовано перспективні можливості творчого використання результатів дослідження, що ефективно впливатимуть на стан професійної іншомовної підготовки у льотних закладах України та на рівень володіння іноземною мовою майбутніх авіафахівців.

Ключові слова: професійна підготовка, іншомовна підготовка, авіаційна англійська мова, авіаційний фахівець.

Necheporuk Y.S. – Foreign language training in the history of domestic professional education development in flight training institutions in Ukraine (the second part of the 20th century – the beginning of the 21st century). – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy.– Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. – Kropyvnytskyi, 2023.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological principles of foreign language training in flight training institutions of the second half of the 20th – beginning of the 21st century. It was analyzed the historiography and source base of the specified topic. The peculiarities of the reorganization of the foreign language professional training of future aviation specialists in the flight training institutions of Ukraine in the middle of the 20th – the beginning of the 21st centuries were studied. As a result of the definition and justification of the periodization of the development of the foreign language professional flight training in Ukraine, the following historical periods were distinguished: foreign language training in the process of the birth of the flight education system of civil aviation in conditions of indigenous technical rearmament (1961–1970); international cooperation and the role of foreign language training of future aviation specialists in the educational system of civil aviation (1971–1984); foreign language training during the transformation of networks and structures of general and higher education, in particular aviation (1985–1992); transition to generally accepted international standards and requirements for foreign language professional flight training during the independence of Ukraine (1993–2007).

The choice of the lower chronological limit (1961) is due to the Decree No. 468 of May 27, 1961 On improving the study of foreign languages, which defines the need to improve the process of teaching foreign languages in secondary schools, vocational and higher educational institutions. The upper chronological limit (2007) is associated with the publication of ICAO Assembly Resolution A36-11 on English language proficiency for aeronautical radiotelephony.

The scientific novelty of the work lies in the fact that for the first time: the theory and practice of the development of foreign language training in the history of the development of domestic professional education in flight training institutions of Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century) are fully and comprehensively characterized in a historical-pedagogical study, the theoretical, organizational and substantive principles of its development; the leading aspects, provisions that make up the theoretical foundations of professional foreign language training in the aviation industry are clarified; the conceptual apparatus of the study through the characterization of the concept of «training system» in the field of professional aviation education and foreign language training as its component. The study paid special attention to the transformation of the concepts of «foreign language training», «vocational language training», «aviation English training» of an aviation specialists for professional activity. Foreign language training in professional flight education of the 20th century had a completely different content and function, unlike those it has in the 21st century. The scientific work reveals the role of procedural aspects of professional foreign language training in the formation of the personality of the future aviation specialist.

The content, forms, and methods of organizing foreign language training have been studied at flight schools in certain periods. Period I – state recognition of the need to improve the state of learning and teaching a foreign language; period II – activation of the work of the scientific and pedagogical staff of flight education institutions in the process of drawing up training programs and publishing foreign language training manuals based on ICAO requirements; period III – implementation of professionally oriented training in aviation English, taking into account five types of speech activity; period IV – general standardization of the aviation English language learning process in accordance with ICAO requirements. Prospective opportunities for creative use of research results have been updated, which will effectively influence the state of professional foreign language training in aviation institutions of Ukraine and the level of foreign language proficiency of future aviation specialists.

The conducted research does not exhaust all areas of solving the problem of foreign language training of future specialists of the aviation industry of Ukraine. Prospective directions include the search for new methods of foreign language professional training of future aviation specialists in the conditions of distance education.

Key words: vocational training, foreign language training, aviation English, aviation specialist.

Підписано до друку 10.04.2023. Формат 60х84 $^{1}/_{16}$. Зам. №568
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. др. арк. 1,8. Тираж 100.

ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 24440000000027816 від 18.08.2016.